

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

ІДЕЯ РІВНОСТІ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКА: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ (НОВИЙ ЧАС – НОВІТНЯ ІСТОРІЯ)

Аурика ЗАЙКА,

аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена історичному аналізу ідеї гендерної рівності в період виникнення ліберальних ідей Нового часу, коли жінки вперше голосно заговорили про свої права, і в наступні за ним часи демократичних змін, зокрема, в гендерних відносинах. Розглянуто основні історичні етапи розвитку і становлення ідеї рівності жінки і чоловіка. У результаті проведеного дослідження встановлено, що концептуальні основи юридичної рівності жінок і чоловіків закладено ліберальним фемінізмом XIX ст. Саме цей рух «створив» умови для формування нових парадигм XX ст., заснованих на принципі рівності передусім гендерного характеру.

Ключові слова: принцип рівності, гендерна рівність, ідея рівності, суфражизм, фемінізм.

IDEA OF EQUALITY OF WOMEN AND MEN: HISTORICAL ANALYSIS (MODERN HISTORY)

Aurika ZAIKA,

Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law of Ukraine
of Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The article is devoted to the historical analysis of the idea of gender equality in the period of the emergence of the liberal ideas of the New Time, when women talked loudly about their rights for the first time and the subsequent times of democratic transformations, in particular in gender relations. The main historical stages of development and formation of the idea of equality of women and men are considered. As a result of the research, the author found that the conceptual foundations of the legal equality of women and men are laid by the liberal feminism of the 19th century. This movement "creates" conditions for the formation of new paradigms of the 20th century, which are based on the principle of equality, primarily of a gender nature.

Key words: principle of equality, gender equality, idea of equality, suffragism, feminism.

Things began to change in Europe, not as a result of any passionate new feminine awareness, but because of the complex interaction of a variety of social forces. Humanist philosophy and the first faint stirrings of rationalism both had something to do with it. So, too, had the wars and revolutions of the seventeenth and eighteenth centuries, many of them of the localized and oddly personal kind that have always offered the illusion of equality to everyone, man or woman, prepared to bear arms

"Sex in history"
Reay Tannahill

Постановка проблеми. Права жінок – це невід’ємний складник прав людини й один із найголовніших параметрів модернізації сучасного суспільства.

Довгий час світ і порядок, включаючи взаємини чоловіків і жінок, базувалися на принципах ієрархічного підпорядкування сакральному чоловічому авторитету. Але з XVIII ст. цей усталений порядок речей починає руйнуватися під тиском хвилі буржуазних революцій. Ці події, як відмічає О.М. Пищуліна, проголосили настання нової ери – ери прав людини [1, с. 123].

Епоха Просвітництва й Велика французька революція XVIII ст. затвердили ліберальну концепцію «природних прав і свобод» людини. Ця концепція вперше в Європі закріплена в головному документі Французької революції – Декларації прав людини і громадянина (1789 р.). Жінки, натхненні гаслами революції – «Свобода, рівність, братерство», створювали свої клуби, брали активну участь у всіх громадських подіях. Але після опублікування Декларації, а потім Конституції нової республіки вони виявили, що свобода і права людини не поширюються на жінок: до категорії громадян, які мають право володіти власністю, обирати й бути обраними, зараховані лише чоловіки. Ситуація ускладнювалася й сталістю звичаєвих норм, які обмежували жінок у правах. Мері Уоллстонкрафт в Англії та Олімпія де Гуж у Франції спробували виправити ці «непорозуміння», зокрема склали в 1791 р. Декларацію прав жінки і громадянки, яку історики й уважають першим маніфестом фемінізму Нового часу. Але голос революціонерок був почутий набагато пізніше.

Актуальність теми дослідження зумовлена збільшенням практичного й наукового інтересу до гендерних питань у світі; розумінням необхідності побудови ефективного

механізму боротьби з дискримінацією за ознакою статі. Доцільність такого дослідження пояснюється й незначною кількістю історичних аналізів еволюції ідеї рівності чоловіка та жінки.

Стан дослідження. У сучасній правовій науці дослідження гендерної проблематики в тому числі в історичному ракурсі здійснювали такі вчені, як Д.Б. Вершиніна, Н.В. Вітрук, Т.М. Головка, О.Р. Дашковська, В.Н. Кудрявцев, Т.М. Мельник, І.К. Полховська, О.М. Пищуліна, О.М. Руднева, Т.М. Слінько, Н.А. Шведова та ін.

Незважаючи на чималий доробок у визначеній сфері, ця проблематика залишається актуальною й потребує нових гендерних досліджень.

Метою й завданням статті є проведення історичного аналізу ідеї гендерної рівності в період виникнення ліберальних ідей Нового часу, коли жінки вперше голосно заговорили про свої права, і в наступні за ним часи демократичних змін, зокрема, в гендерних відносинах. Дослідження є логічним продовженням статті «Ідея рівності жінки і чоловіка: Античність-Новий час».

Виклад основного матеріалу. Новий час ознаменувався революційними змінами: відбувся перехід від містицизму та релігії як способів освоєння світу до наукового раціоналізму. Людина почала усвідомлювати себе не просто як частину навколишнього світу, а як «суб'єкт», сторонній спостерігач, здатний робити об'єктивні висновки про сутність того, що відбувається. Цей історичний період ознаменувався появою абсолютно нових ідей демократії і прав людини. Ідеї Руссо відішли на другий план. У світі запанувала представницька теорія демократії, яка розглядає наявність групових та індивідуальних інтересів, які змагаються між собою.

У кінці XVIII ст. в Європі відбулася промислова революція і сформувалися нові суспільні відносини. Буржуазний порядок стверджував самостійність кожної людини, яка не потребує опіки й контролю з боку держави або суспільства. Гаслом епохи став знаменитий вислів *laissez faire laissez passer* – «не заважайте робити, не заважайте йти». Ідеологія невтручання суспільства в справи кожної людини отримала назву лібералізму [2, с. 45].

З появою лібералізму та зміною соціальної стратифікації суспільства відбулися й суттєві зміни в соціально-правовому статусі індивіда залежновід його статі. При цьому відділення публічної сфери від приватної в загальних рисах відповідало поділу між запропонованими суспільством ролями чоловіків і жінок. Отже, країни з інтенсивним розвитком капіталістичних відносин і демократичними політичними системами демонстрували вищий рівень поділу «публічного» і «приватного», «чоловічого» і «жіночого».

Ліберальні ідеї, у тому числі ідеї рівноправності, широко розповсюдилися в Англії та США, де ситуація з відсутністю жіночих прав погіршувалася через використання історичних традицій звичаєвого права для формування правової системи буржуазного суспільства (відповідно до них, чоловік і дружина становили єдину юридичну особу: після заміжжя жінка не тільки не могла претендувати на політичні права, а й утрачала права на збереження свого громадянства (якщо воно було відмінним від громадянства чоловіка), на майно, на укладання будь-яких договорів і навіть на заробітну плату) [2, с. 73]. Не дивно, що жіночий рух з'явився саме в цих країнах.

Перші публічні виступи жінок викликані зовсім не бажанням отримати будь-які особливі привілеї або завоювати авторитет, не згадувалися й політичні права; це був тривожний заклик про надання їм роботи. Так, до речі, в одній із петицій 1789 р. проголошується вимога закріпити за жінками ремесла, пов'язані з умінням шити, прости, ткати, плести й вишивати [3, с. 21]. «Ми хочемо працювати не для

того, щоб позбавити авторитета чоловіків, а щоб мати право на справжнє життя», – проголошували жінки [5, с. 48].

Ці вимоги були негативно сприйняті деякими революціонерами, особливо тими, які ще перебували під впливом ідей Руссо. Високооплачувана праця, як і громадська діяльність, – це сфера чоловіків, жінки, у свою чергу, повинні піклуватися лише питаннями благополуччя родини. Таке ставлення позбавило жінок можливості брати участь в економічному, науковому, технічному і громадському розвитку суспільства. Жінки сподівалися, що революція принесе їм свободу, однак жодних суттєвих змін у їх суспільно-політичному становищі не відбулося, що й спровокувало їх на «публічну боротьбу».

Однією з родоначальниць руху жінок за свої права вважається англійка Мері Уоллстонкрафт. У 1792 р. вона видає книгу «Виправдання прав жінки», де блискуче доводить, що вся сучасна система виховання жінки неминує призводити її до тих самих «жіночих слабкостей і недоліків», за які вона так часто критикується: «Від раннього дитинства жінок навчають, і вони самі бачать це на прикладі своїх матерів, що обмежене знання слабостей людської натури, вдало застосована хитрість, показний послух, м'якість характеру і скрупульозне дотримання дитячого стилю поведінки обов'язково приведуть до того, що чоловіки будуть їм протегувати» [5, с. 6].

Водночас у Франції активну боротьбу за жіночі права почала письменниця Олімпія де Гуж. У 1771 р. вона ввійшла до складу Соціального клубу, який виступав за політичне та юридичне рівноправ'я жінок і чоловіків. На її переконання, жінка не менше, ніж чоловік, здатна користуватися громадянськими свободами й управляти державою. Природний розум і талант Олімпії підняв на боротьбу французьких жінок. Щонайперше вони вимагали визнання права на освіту. І невдовзі було запроваджене спільне навчання хлопчиків і дівчаток. Потім жінки звернулися з петицією до короля. Вони просили дати їм можливість займатися жіночими ремеслами «не для того, щоб скинути із себе владу чоловіків, а щоб підтримати своє життя». Їхнє прохання не було почуте. У жовтні 1789 р. понад 8000 жінок, вимагаючи хліба, попрямували до Версало. Жінки чи не вперше усвідомили себе силою, здатною захистити своє життя й життя своїх дітей.

Француженки під керівництвом Олімпії де Гуж пішли далі і стали вимагати представництва в парламенті, але Конституція 1791 р. їхніх вимог не задовольнила. Жінка була зарахована до категорії «пасивних» громадян, які не мали права голосу та жодних цивільних прав. Тоді Олімпія де Гуж і створила знаменитий маніфест на захист прав жінок – Декларацію прав жінки і громадянки. У декларації вперше в історії була сформульована вимога рівноправності жінок і чоловіків перед законом: «Жінка народжується й залишається вільною та рівноправною з чоловіком перед обличчям закону». Стаття 6 документа проголошувала: «Закони повинні виражати загальну волю, всі громадяни, як жінки, так і чоловіки, повинні особисто або через своїх представників сприяти законотворчості. І чоловіки, і жінки повинні бути рівні перед законом, мати однаковий доступ до державних посад, почестей, громадської діяльності згідно з їхніми здібностями й на підставі їхніх талантів» [6].

Олімпія де Гуж висловлювала надзвичайно сміливі погляди для того часу. У Франції вирувала революція, а тривала економічна криза, нестабільність і бідність стали звичними для країни. Олімпія наполягала на створенні державних майстерень для безробітних. Вона була противницею смертної кари та протестувала проти смертного вироку Людовику XVI і його сім'ї. Вона захищала рабів у колоніях і писала гострі політичні памфлети. Після доносів її заарештували, а потім у листопаді 1793 р. стратили за ви-

роком революційного трибуналу на гільйотині як «ворога революції» та роялістку. Так Олімпія де Гуж за свої погляди й ідеї заплатила життям.

Боротьба французької не була безрезультативною. Олімпія де Гуж була однією з перших жінок, які запустили механізм гендерних змін у Європі.

Отже, XVIII ст. стало часом кардинальних змін, які створили умови для формування та розвитку нових парадигм, заснованих на принципі рівності передусім гендерного характеру [7].

У XIX ст. гендерні ідеї поширилися ще більше, що призвело до «першої хвилі фемінізму»¹. У літературі цю хвилю характеризують передусім як боротьбу за надання жінкам рівних із чоловіками виборчих прав. Цей рух отримав назву «суфражистський» (англ. *suffrage* – право голосу). Представницями цього руху в Англії були Гаррієт Тейлор, Маргарет Фуллер, Гаррієт Мартіно, у США – Лукреція Мотт та Елізабет Седі Стентон.

Однак історію фемінізму варто починати з англійського філософа й економіста Джона Стюарта Мілля (1806–1873 рр.), який справедливо може бути названий «феміністом», так як саме він одним із перших висунув концепцію «повної рівності» чоловіка і жінки. Зрозуміло, для Дж. Мілля та інших лібералів «рівність» означала юридичну рівність, що виключає будь-які зовнішні перешкоди на шляху людини до реалізації власних інтересів. Однак у Європі кінця XVIII ст. – початку XIX ст. навіть така («формальна») рівність було нездійсненою мрією. Хоча жінки оподатковувалися нарівні з чоловіками, їхні права на володіння власністю були істотно обмежені. У багатьох європейських країнах жінка не могла взяти шлюб без згоди батьків або опікунів. Дж. Мілля гостро реагував на протиріччя між панівною ідеологією *laissez-faire* й нерівноправністю жінок. На його думку, в сучасному суспільстві доля людини повинна визначатися тільки її особистими здібностями, а не тим, народилася вона чоловіком або жінкою, дворянином чи селянином. Люди «вільні в застосуванні своїх здібностей ... щоб влаштувати свою долю як заманеться» [8, с. 19]. Те, що жінки залишаються приреченими на безправ'я – самим фактом свого народження, філософ сприймав як пережиток епохи феодалізму. Дж. Мілля уважав, що панування чоловіка над жінкою не є «природним» (як і рабство негрів, яке багато хто в той час оголошував таким, що «природно» випливає з «природи» чорної раси). Він стверджував, що «природа» як чоловіка, так і жінки нам невідома, «те, що тепер називають природою, є ніщо інше, як штучний продукт» [8, с. 25]. Суспільство змушує людей думати, що «ідеальний характер жінки повинен бути діаметрально протилежний характеру чоловіка ... що призначення жінки – любити й забувати себе для коханої людини». Так це чи ні насправді, ми не знаємо й не дізнаємося до тих пір, поки жінки не отримують можливість говорити від свого імені, зокрема голосувати за кандидатів, що представляють «жіночі інтереси» [8, с. 17].

Висловлена Дж. Міллем ідея, що в жінок можуть бути свої інтереси, окремі від інтересів чоловіка або сім'ї, означала перехід до розуміння статі як свого роду «класу» – соціальної групи, що усвідомлює наявність власних інтересів, які не збігаються з інтересами інших груп, а іноді й суперечать їм. Дж. Мілля та інші ліберали стали ідейними натхненниками суфражизму – руху за рівність юридичних прав і передусім за право жінок обирати й бути обраними

в законодавчі органи. Проте, на думку Дж. Мілля, рівність прав не означає, що для жінок будуть створені особливі, тепличні умови. Він уважав, що жінки повинні отримати право на «вільну конкуренцію» з чоловіками в усіх сферах людської діяльності, але цілком усвідомлював, наскільки важким може стати для жінки поєднання суспільного життя із сімейними обов'язками. Тому Дж. Мілля стояв на тому, що користуватися наданими правами будуть тільки незаміжні жінки або вдови. У 1867 р. Дж. Мілля представив в англійському парламенті петицію на користь виборчих прав для жінок. Так уперше у вищих органах державної влади прозвучав голос нового громадянського руху.

У XIX ст. з'являються перші політичні організації жінок. Право на участь у голосуванні стало головною вимогою цих організацій, особливо у Великобританії та Америці. Тому й перший період руху жінок за рівні з чоловіками права ввійшов в історію під назвою «суфражизм». Маніфест жіночого руху був проголошений американськими активістами на першій в історії конференції з прав жінок. У 1848 р. 200 жінок і 40 чоловіків зібралися в містечку Сенека-Фоллз (штат Нью-Йорк), де після бурхливих дискусій прийняли Декларацію почуттів, записавши в ній основні ідеї та принципи суфражизму. Цією назвою автор маніфесту Елізабет Стентон підкреслювала зв'язок зі «святенням» для американської демократії документом, прийнятим у роки Американської революції, – Декларацією незалежності, де проголошено, що «всі люди створені рівними й наділені їхнім творцем невідчужуваними правами». На конференції було сформульовано гасло нового руху – «Усі чоловіки і жінки створені рівними» – та проголошені основні вимоги: жінки як громадянки Сполучених Штатів повинні володіти всією повнотою політичних прав, а також мати право на розлучення, на опіку над дітьми в разі розлучення, на володіння майном і спадком, право на власні заробітки та отримання вищої освіти. Учасники конференції вважали, що тільки за допомогою організованих масових дій можна домогтися своїх прав [9, с. 67].

Нечисленні жіночі групи в Америці та Європі до початку XX ст. перетворилися у впливові національні коаліції й асоціації. Усіма способами громадянської активності суфражистки намагалися домогтися зміни законів, зробити все, щоб їхній голос був почутий. Масові демонстрації, петиції, звернення до партій і політичних діячів, мітинги, демонстративні, навіть провокаційні акції протесту були націлені на залучення суспільної уваги, зміну політики і проведення реформ. У діяльності організацій та акціях протесту в той час в основному брали участь жінки із середнього класу (працівницям фабрик і заводів було не до громадської активності). Пізніше на захист прав жінок виступили й соціалісти. Однією з найвідоміших діячок німецького та міжнародного соціалістичного й жіночого руху стала Клара Цеткін. Вона ввійшла в історію не тільки як активна комуністка, а і як жінка-реформатор, яка відіграла важливу роль у становленні європейського руху за права жінок. І саме вона на Міжнародній соціалістичній конференції в Копенгагені в 1910 р. запропонує щорічно проводити Міжнародний жіночий день під гаслами боротьби за політичне й соціальне рівноправ'я.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можемо резюмувати, що ліберальним фемінізмом XIX ст. закладено концептуальні основи юридичної та політичної рівності, які отримали подальший розвиток протягом усього XX ст.

Боротьба за політичні права жінок була довгою. Суфражисткам знадобилося майже сімдесят років наполегливої боротьби, щоб стала реальністю їхня головна політична вимога. У 1920 р. Конгресом США прийнята 19 поправка до Конституції, яка надавала виборче право жінкам. Англійки отримали це право обмежено (тільки для заміжніх

¹ Термін «фемінізм» походить від лат. *femina* – «жінка», означає рух, доктрини й ідеології, які у своїй діяльності зосереджені на питаннях правової, політичної та суспільної рівності жінок із чоловіками. Термін уперше використали в XIX ст. як медичний; лише у XX ст. його почали застосовувати для означення/характеристики низки питань, котрі стосувалися рівноправності й емансипації жінок.

жінок) у 1918 р., а в повному обсязі – в 1928 р. Найпрогресивнішою в цьому стосунку країною стала Нова Зеландія, яка першою у світі ще в 1893 р. допустила жінок на виборчі дільниці. На початку XX ст. отримали виборчі права жінки Фінляндії (1906 р.), Норвегії (1913 р.) і Радянської Росії. У Німеччині, Австрії, Польщі, Чехословаччині, США, Угорщині та Великобританії жінки отримали рівні з чоловіками політичні права незабаром після закінчення Першої світової війни; у Бразилії, Туреччині, Уругваї й Таїланді в 30-х рр. XX ст. У Франції жінкам надали законне право голосувати на виборах тільки в 1946 р., через півтора століття після отримання цього права чоловіками [10, с. 99]. Після Другої світової війни отримали виборчі права й жінки Італії, Румунії, Югославії, Китаю. Швейцарія відмовляла громадянам жіночої статі в праві обирати й бути обраними до 1970-х рр. Для багатьох мусульманських країн це вимога залишається актуальною й у XXI ст.

Список використаної літератури:

1. Пищуліна О.М. Соціально-культурні трансформації і виникнення нової гендерної парадигми. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / упорядники О.М. Руднева, О.Р. Дашковська; наук. ред. А.П. Гетьман. Харків: Право, 2000. С. 121.
2. Введение в гендерные исследования: университетский учебник / под ред. И.В. Костиковой. Москва: Аспект Пресс, 2005. С. 45, 73.
3. Дашковська О.Р. Еволюція соціально-політичного статусу жінок: історично-правовий аспект. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність. Харків: Право, 2000. С. 21.
4. Степанова Н.М. Тихая революция в Великобритании. Рабочий класс и современный мир. 1989. № 6. С. 48.
5. Wollstonecraft M. Vindication of the rights of woman. Feminism: The Essential Historical Writings. N.Y., 1994. P. 6.
6. Олімпія де Гуж. Декларація прав жінки і громадянки. URL: <http://inethub.olvi.net.ua>.
7. Євтушенко О.С. Олімпія де Гуж і боротьба жінок за свої права у Франції XVIII століття. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/5748/2/Evtushenko.pdf>.
8. Мілль Дж.С. Про підпорядкування жінки. Санкт-Петербург, 1896. С. 19.
9. Козлова Е.А. Феминизм в Европе и США: генезис и становление. Вісник СевДТУ. Вип. 89: Філологія: зб. наук. пр. Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. С. 67–71.
10. Традиции суфражизма и современное женское движение в Великобритании. Проблемы достойного правления глазами студентов: сборник статей / Перм. ун-т. Пермь, 2002. С. 99.
11. Британский суфражизм и викторианские ценности. Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. Вып. 20. Москва, 2007. С. 135–154.
12. Папарига А. За освобождение женщины / пер. с греч.; предисл. Э.Е. Новиковой. Москва: Прогресс, 1988. 175 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Заїка Ауріка Анатоліївна – аспірант кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zaika Aurika Anatoliivna – Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University

aurikazaika@gmail.com